

**SURÛRÎ'NİN ŞERH-İ ŞEBİSTÂN-I HAYÂL'İNDEKİ ŞERH
METODU VE HURÛFİLİK YANSIMALARI**

Dr. Bilal ELBİR*

ÖZET

XVI. yüzyıl şerh edebiyatı açısından zengin bir yüzyıldır. Şerh-i Şebistân-ı Hayâl, Surûrî'nin şerh metodunu anlayabilmek için incelenmesi gereken bir eserdir. Harflere ve rakamlara anlamlar yüklenmesi yoluyla yapılan çalışmaların tarihi çok eskilere dayanmaktadır. İnsanoğlunun ilk yazı biçimlerini kullanarak oluşturduğu sembolik anlatıma kadar harflerin ve rakamların kullanımını götürmek mümkündür.

Türk edebiyatı ve kültüründe bazen Hurûfi olmayan müelliflerin eserlerinde de Hurûfilik kültürüyle karşılaşılabilir. Bu tür eserlerin ya da müelliflerin değerlendirilmesinde dikkatli olmak gerekmektedir. Surûrî'nin Hurûfiliği bir inanç olarak benimsediğine dair, kaynaklarda herhangi bir kayda rastlamadığımızdan sadece şârihin bu konulara ilgisi olduğu ve eserinde bunları kullandığı söylenebilir. Çalışmamızda şârihin şerh metodu ifade edildikten sonra, Hurûfilik yansımaları ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Şerh, Surûrî, Şerh-i Şebistân-ı Hayâl, Hurûfilik, 16. yüzyıl Türk edebiyatı

**THE COMMENTARY METHOD OF SURÛRÎ AND
HURÛFİSM REFLECTIONS IN THE ŞERH-İ ŞEBİSTÂN-I
HAYÂL**

ABSTRACT

From the point of view of commentary literature the 16'th century was a rich century. Şerh-i Şebistan- Hayal, a piece of literature has to be analyzed in order to understand the Sururi commentary method. Metaphorising the numbers and the meaning has been used for a long time. Using letters and numbers and human being first styles of writing. You can take the use of letters and numbers back to the time when people in Ancient societies used symbolic expressions to themselves.

In Turkish culture and literature we can come across some Hurufi expressions with others who aren't Hurufi's themselves. We should be particularly careful in evaluating the articles and authors. Now that there's no record in the resources that Susuri has adopted Hurufizm as a belief. We can easily say that Sururi was pretty much interested in these explanations our esseay the reflection of Hurufism will be put

forward after the commentary method of explanatör is made clear.

Key Words: Commentary, Surûrî, Şerh-i Şebistân-ı Hayâl, Hurufism, Turkish literary in the sixteenth century

GİRİŞ

Şerhler, İslâm kültür ve edebiyatında çok önemli bir yer tutmaktadır. Kelime anlamı olarak “açma, yarma, genişletme, keşf etme, izâh etme ve açıklama”¹ anlamlarına gelen şerh, birçok sahayı ilgilendiren bir özellik taşımaktadır.

İslâm dünyasında tefsir çalışmaları şerh türü için kaynak kabul edilir. Tefsir, Kur'an-ı Kerim'i hakkıyla anlamaya çalışma çabalarının bir ürünüdür. Şerhler, hadis, kelâm, fıkıh, mantık, hey'et, sarf, nahiv, belâgat gibi dinî ve ilmî içerikli eserler hakkında kaleme alındığı gibi manzum ve mensur edebî eserler için de kaleme alınmışlardır.²

Osmanlı hükümdarlarıyla, şehzadelerin Türkçe'ye rağbet göstermeleri tercüme ve şerh tarzındaki çalışmaları arttırmıştır. Orhan Gazi zamanında Mustafa b. Muhammedî adında bir ilim erbâbı Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Bey adına Türkçe “Sûre-i Yâsin Tefsiri” yazmış ve himaye görmüştür.³

Osmanlı medreselerinde verilen eğitim içerisinde şerh çok önemli bir yer tutmaktadır. Aritmetikte Bahâüddin el-Âmilî'nin Hulâsatü'l-Hisâb'ına yazılmış şerhin, geometride Şemsüddin es-Semerkandî'nin Eşkâlüt-Te'sîs'ine Kadızâde er-Rûmî'nin yazdığı şerhin, astronomide el-Çağminî'nin el-Mulahhas fi'l-Hey'e'sine yine Kadızâde'nin yazdığı şerhin, tıpta İbni Sinâ'nın El-Kânûn adlı eserine yazılmış şerhlerin, fizikte Esirüddîn el-Ebherî'nin Hidâyetü'l-Hikme'si ile Necmüddîn el-Kâtibi'nin Hikmetü'l-Ayn'ına yazılmış şerhin ders kitabı olarak okutuldukları bilinmektedir.⁴

Manzum ya da mensur olarak yapılan metin şerhi çalışmalarında ortak bir özellik olduğunu söylemek mümkündür: “Bir metnin, daha iyi anlaşılсын diye, o metni başkalarından daha iyi anladığı kanaatinde olan kişiler tarafından açıklanması. Bu kanaat başkaları tarafından paylaşılsa da paylaşılmassa da, bir metni açıklamaya başlayan

*Celal Bayar Üniversitesi Eğitim Fakültesi

¹ Mustafa Bin Şemseddin Ahterî: Ahterî Kebir, İstanbul, 1310, s.434.

² İsmail Hakkı Uzunçarşılı: Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı, Ankara, 1988, s.23-30.

³ Mustafa Bilge.: İlk Dönem Osmanlı Medreseleri, İst., 1984, s.8.

⁴ İzgi, Cevat: Osmanlı Medreselerinde Riyazi ve Tabii İlimlerin Eğitimi, (İstanbul Ün. Sosyal Bilimler Enst., Yayınlanmamış Doktora Tezi) İstanbul, 1994,s. 23.

kişi, onu bazı kişilerden veya herkesten daha iyi anladığı kanaatine sahiptir.”⁵

Metin şerhi çalışmalarında bir ekol oluşturan Ali Nihat Tarlan ise, şerh çalışmalarında asıl amacın duymak değil, anlamak olduğunu ifade etmiştir.⁶

XVI. yüzyıl Türk edebiyatı içerisinde nesir sahasında birçok eser verilmiştir. Bu eserlerin büyük çoğunluğunu dinî nitelikteki eserler teşkil etmektedir. Şeyhü'l-İslâm Zembilli Ali Cemâlî Efendi, Ebussu'ûd Efendi, Kemâlpaşazâde Şemseddin Ahmed ve Gelibolulu Mustafa Sürûrî devrin önemli ilim adamlarındandır. Şerh yapan kişinin hem dile vâkıf olması hem de konuya vâkıf olması gerekmektedir. Güçlü bir “şârih”⁷ olabilmek için Arapça, Farsça bilmek en temel şarttır. İslâmî ilimleri ve belâgatı iyi derecede bilmek metni çözümleyebilmek için gerekli unsurlardandır.

Türk edebiyatında bu yüzyılda çok önemli şârihler yetişmiştir. Gelibolulu Surûrî, Mustafa Şemî, Lâmiî Çelebi, Ahmed Sûdî şârihlerin önde gelenlerindedir.

Mustafa b. Muslihiddîn Surûrî (öl.969/1561), XVI. Yüzyılın en velûd şârihlerinden birisidir. Dinî ve edebî birçok esere şerh yazmıştır. Şerh-i Hidâye, Şerh-i Merâh, Haşiye-i Tefsîr-i Kâdı Beyzâvî, Şerh-i Buhârî dinî ve ilmî nitelikteki şerhlerden bazılarıdır. Tıp ve gramer sahasında da birçok şerh Surûrî tarafından yazılmıştır. Edebî olarak şerh ettiği eserler şunlardır: Gülistân, Bûstân, Hâfız Divânı, Şebistân-ı Hayâl, Mu'ammâ-yı Câmî, Mu'ammâ-yı Âli ve Mesnevî'dir. Mesnevî'yi şerhinden sonra şârih-i Mesnevî ünvanıyla adlandırılmıştır.

Bu yüzyılda edebî şerhlerin dışında da şerh yazılmıştır. Dinî özellik taşıyan şerhlerin yazılması, edebî şerhlere göre daha önceki dönemlerde başlamıştır. XVI. yüzyılın dinî şerh örneklerinden birisi de Muhammed b. Muhammed el-Cezûlî (öl.870/ 1456) nin dua ve salavatla ilgili olarak Arapça yazılmış olan Delâilü'l-Hayrât adlı eserinin, İzmitli Kara Davud (öl.948/ 1541-1542) tarafından yapılmış tercüme ve şerhidir.⁸

Şerhler mensur olabildiği gibi manzum da olabilmektedir. Esmâ-i Hüsnâ başlığını taşıyan eserler, Allâh'ın

Ş
1 Ş 1 1

⁶ Ali Nihat Tarlan: Edebiyat Meseleleri, İst.,1981, s.192.

⁷ Şârih: Metinleri inceleyerek anlayışı çerçevesinde okuyuculara açıklamaya çalışan kişiye denilir. Şârih şerh etmiş olduğu metinle ilgili yaşadığı devrin anlayışını da şerhine yansıtır. Çoğulu 'Şürrâh' tır.

⁸ Âmil Çelebioğlu: a.g.e., s.117.

doksan dokuz ismini açıklamaktadır. Kanûnî devrinde yazılmış olan yaklaşık sekiz yüz civarında beyitten oluşan Şerhü'l-Esmâü'l-Hüsnâ adını taşıyan eser, İlyas İbni İsa-yı Saruhânî (öl.967/ 1559) tarafından yazılmıştır.⁹

Türk edebiyatında XIV. Asırdan itibaren kırk hadis tercümelerine rastlanır. XV. yüzyıldan itibaren genişleyerek devam eden kırk hadis geleneğinde yazılan eserler tercüme adlandırılmasıyla adlandırılırsalar da metot olarak şerhten bir farkı yoktur. Kırk hadis tercümelerinin hitap ettiği kitle orta sınıf okuyucu kitlesi olduğundan bu türde yazılmış eserlerde sadeliğe ehemmiyet verilmiştir. XVI. yüzyılda yazılmış olan on beş civarında kırk hadis tercümesi bulunmaktadır. Bu eserler Hazîni, Usûlî, Melâmî Dede, Fuzûlî, Nevî, Latifî, Mecdî, Âli, Rihletî, Abdülmecid b. Nasuh, Âşık Nettâî, Selâmî Mustafa Efendi, Merdumî gibi sanatçılara aittir.¹⁰

XVI. yüzyılın birinci çeyreğinden itibaren şerh faaliyetinin arttığı görülmektedir. Yapılan şerhlerin büyük çoğunluğunu Arapça eserlere yazılan şerhler oluşturmaktadır. Türkçe şerhler ise genellikle didaktik, tasavvufî ve ahlâkî nitelikteki eserlere yapılmaktadır. Muammâ şerhlerinin yanında tek bir beytin veya bir eserin önsözünün şerhleri de yapılabilmektedir. "En fazla şerh edilen eserler: Kırk Hadis mecmuaları, evrâd mecmuaları, hilye-i nebî mecmuaları, Esmâ-i Hüsnâ risâleleri, Fıkh-ı Ekber, Füsûsü'l-Hikem, Mesnevî, Gülşen-i Râz, Bostân, Gülistân, Bahâristân"¹¹dir. XVI. yüzyılda yapılan şerhlerin hepsiyle ilgili nüsha tespiti ve içeriklerinin belirlenmesi ayrı bir çalışma konusu olarak ele alınması gerekmektedir.

Surûrî, Osmanlı devletinin zirvede olduğu 16. yüzyıl içerisinde yaşamış olan büyük bir âlim ve şâirdir. Adı, kaynaklarda Mustafa bin Şa'bân es-Surûrî er-Rûmî şeklinde geçmektedir. Lakabı Muslihiddîn'dir; fakat Surûrî mahlasıyla meşhur olmuştur.¹²

Surûrî, tefsir, tıp, hadis, fıkıh, mantık, ilm-i nücûm, edebiyât ve şerh gibi birçok sahada eser kaleme almış olan bir âlim ve edebiyâtçıdır. Arapça, Farsça ve Rumca'yı iyi bir şekilde bilen Surûrî hakkında, kaynaklar, geniş kültürlü bir insan

⁹ Âmil Çelebioğlu: a.g.e., s.85.

¹⁰ Abdülkadir Karahan: İslâmî Türk Edebiyatında Kırk Hadis, Ankara, 1991, s.161-205.

¹¹ Ömür Ceylan: Tasavvufî Şiir Şerhleri, İstanbul, 2000, s.25.

¹² Komisyon: 'Sürûrî', İslâm Âlimleri Ansiklopedisi, Türkiye Gazetesi, İstanbul, C.XIV, s.354.

olduğunu ifade etmektedirler.¹³ Şuarâ tezkirelerinde Surûrî'nin eserlerinin sayısı konusunda farklı bilgiler bulunmaktadır. Evliyâ Çelebi Surûrî'nin eserlerinin sayısının 150¹⁴ olduğunu ifade etse de şu ana kadar tespit edilen eserleri 35'i aşmamıştır.

Eserlerini Arapça, Farsça ve Türkçe olarak üç dilde yazmış olan Surûrî, yapmış olduğu çalışmalarla Arap ve Fars dillerine olan hakimiyetini ortaya koymuştur. Eserlerinin çoğunu şerh ve haşiye çalışmaları oluşturmuştur. Surûrî müderrislik yaparken Arapça ve Farsça ilmi ve edebî eserlerin kavranması noktasında çabalar sarf eder. Yapmış olduğu şerh ve haşiyelerle derslerini bir te'lif eser haline getirmiştir. Âşık Çelebi, Meşâ'irü's-Şuarâ'da Surûrî hakkında değerlendirmede bulunurken onun şerh ve muammâ konusundaki maharetine işaret etmiştir: "Gâh mu'ammâların müşkilleri anın halliyle gûşâyış bulurdu, gâh şâirlerin nihâl-i hayâlleri reşahât-ı sehâb-ı islâh u tashîh ile nümâyiş bulurdu..."¹⁵

Mustafa b. Muslihiddîn Surûrî (öl.969/1561), XVI. Yüzyılın en velûd şârihlerinden birisidir. Dini ve edebî birçok esere şerh yazmıştır. Şerh-i Hidâye, Şerh-i Merâh, Haşiye-i Tefsîr-i Kâdı Beyzâvî, Şerh-i Buhârî dinî ve ilmi nitelikteki şerhlerden bazılarıdır. Tıp ve gramer sahasında da birçok şerh Surûrî tarafından yazılmıştır. Edebî olarak şerh ettiği eserler şunlardır: Gülistân, Bûstân, Hâfız Divânı, Şebistân-ı Hayâl, Mu'ammâ-yı Câmî, Mu'ammâ-yı Âli ve Mesnevî'dir. Mesnevî'yi şerhinden sonra şârih-i Mesnevî unvânıyla adlandırılmıştır.

1-SURÛRÎ'NİN ŞERH METODU:

Metin şerhleri edebiyatımızda manzum ve mensur olarak ikiye ayırabiliriz. Şerh-i Şebistân-ı Hayâl'de manzum ve mensur yapı iç içe bulunmaktadır. Mensur yapı ağırlığını hissettirmekle birlikte manzum parçalar da şerh edilmiştir. Metin şerhleri ve şerh metotları konusunda çalışmaları bulunan Tunca Kortantamer, 'Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi' adlı makalesinde şerh metotları hakkında şu açıklamaları yapar: "Bu tip şerhlerde öncelikle metin verilir. Sonra kelimeler ve kavramlar çok zaman dilbilgisi ağırlıklı olarak şerhine göre uzun veya kısa bir şekilde açıklanır. Onlarda saklı olan anlam dünyası ortaya çıkarılmaya çalışılır.

¹³ Latifi:Latifi Tezkiresi (Haz.Doç. Dr. Mustafa İsen), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990, s.425.

¹⁴ Evliyâ Çelebi: Seyahâtnâme, İstanbul, 1314, C.I, s.426.

¹⁵ Âşık Çelebi: Meşâ'irü's- Şuarâ, M.Owens, London, 1971,Yk.153-b.

Daha önce bu konuda ileri sürülmüş fikirler varsa onlar zikredilir. Telmihler dünyası açıklanır.”¹⁶

Şerhlerde belirgin bazı yöntemler olmasına rağmen her şerh, şârihin kendi dünyasından birtakım unsurları taşıdığı bir araçtır. Şârihin Arapça veya Farsça'ya vukûfu derecesinde gramer bilgileri yer alırken, tıpla ya da ilm-i nücûmla ilgilenmesi derecesinde de metnin içerisine astronomi ve tıp dahil olur. Her şerh şârihin birikimlerini ortaya döktüğü bir düzlemdir.

Surûrî, şerhte klasik bir yol izlemiştir. Önce metin verilmiş daha sonra metnin Türkçe'ye aktarımı yapılmıştır. Metnin daha geniş olarak açıklandığı ve yorumlandığı bölümler 'san at budur ki' başlığını taşıyan kısımlardır. Bu bölümde şerh edilen parça, gramer ve anlam açılarından detaylı bir incelemeye tabi tutulur. Anlamı güçlendirmek için kullanılan manzum parçaların teker teker anlamları verildiği gibi 'Terceme' başlığı altında belli aralıklarla tercümelemleri toplu olarak verilir. Surûrî'nin Şebistân-ı Hayâl'i şerh etmesinin bir sebebi, eserin kolay anlaşılır olmamasıdır. Mu'ammâ çözme konusundaki ustalığı bilinen Surûrî'nin bu eseri seçmesinin bir nedeni de eserin mu'ammâ dolu yapısı olsa gerektir.

Şerh-i Şebistân-ı Hayâl'in girişinde, eserin şerhine geçmeden Surûrî, şerh metodunu bir mesneviyle ifade etmiştir.

Mesnevî

Naôm ü neâri bir âanâyiêdür şebistân-ı 'hayâl
Bikrdür hiç fikr anı feth etmek olmuşdur muhâl

Keşf éde anı yazup aklâm-ı pür dânem benüm
Bendeñe emr eyledün çün anı sultânüm benüm

'Hatm édüp dibâce'i fetha rücû etsem gerek
Gûş dut benden yaña şerha şürû etsem gerek

Evvelâ ma nâ-yı metni eylerüm rüşen beyân
Sâniyen her san atı kılsam gerek keşf ü ıyân

Tâ ki herkes nefèini görüp úuluñı éde yâd

¹⁶ Tunca Kortantamer: 'Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi', Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi VIII, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir, 1994, s.3.

Déye Hak kıl sun Sürûrî cânını rahmetle şâd¹⁷

Şebistân-ı Hayâl'de şerh edilen manzum parçalar mısra mısra ele alınıp Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Eserin tamamında bu metot uygulanır: “Hamd ‘Hudây-râ ki çeşme-i mîm-i Hamdeş deryâyîst der-hadd-i kemâl-i kerem Hamd ‘Hüdâyâ ki ânûñ hamdi mîmi çeşmesi bir deñizdür kemâl-i kerem haddinde.”¹⁸ “Sâd-ı çeşm-i sanem ez-giry-e-i ‘havfeş nem did Sanemiñ çeşmi sâdı anuñ korkısı aglamasından nem gördi”¹⁹

Manzum yapılarında uygulanan yöntem mensur parçalarda da aynen uygulanmıştır:

“Ser ez-sücûd berdâşten vü be-ku üd nişesten mütezammin yâftên feyz-i ni met-i vücûd-ı Hazret-i vâcibu’l-vücûd est biniger ki çün ser ez-sücûd berdârî cûd yâbî. Başı sücûddan kaldırmak ve ku üda oturmak Hazret-i vâcibü’l-vücûduñ vücûdı ni meti feyzini bulmağı mütezammindür. Nazar kıl ki çün sücûddan baş kaldırasın cûd bulursun.”²⁰ “Sâ’îlî ez-müteba’h’hirân-ı maverâ’ün-nehr mâ-cerâ mî-gered ki be-rivâyet-i yenâbî vü muhit çerâ bürke-râ ki deh der-deh kerân dâred hükm-i âb-ı deryâ be-rû-yı cereyân dâred güft gayr-ı in ma nî âşinâ-yı her cüyâ nist ki deh der-deh ez-rû-yı şümâr deryâyîst. Bir sâ’îl Mâverâ’ün-Nehr mütebahhirlerinden mâ-cerâ eder idi ki yenâbî ve muhit rivâyeti ile bürkeye ki aşrûn fi aşr kenârı vardır. Deñiz suyu hükmünüñ anuñ üzerine cereyânı vardır dedî. Bu ma nîñ dibi her arayıcınun âşinâlığı değıldür ki deh der-deh sağış yüzünden deryâdur”²¹

Surûrî daha fazla açıklama ihtiyacı lüzumu duyduğu manzum veya mensur parçaları ‘san at budur ki’ başlığı altında ele alır ve açıklar. Buralarda anlam ikinci kez vurgulanmıştır. “Gayn pûşîş est vü gîşân vü lâm şa’hs-ı insân vü sîn-i gusl erre ki pûşîş vü hicâb cenâbet ez-cenâb-ı mukaddes hazret-i rahmân be-ân pâk ez-beden-i insân münkatı ü mürtefi mi-şud. Gayn örti ve bürünmekdür ve lâm şa’hs-ı insândur ve sîn gusl bıçkudur ki örti ve hicâb bu d-ı cenâb-ı mukaddes hazret-i rahmân ol

¹⁷ Bilal Elbir: *Sururi'nin Şerh-i Şebistân-ı Hayâl'i Metin-İnceleme*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dil ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İzmir, 2003, s.107.

¹⁸ Bilal Elbir: a.g.e., s.103.

¹⁹ Bilal Elbir: a.g.e., s.104.

²⁰ Bilal Elbir: a.g.e., s.156.

²¹ Bilal Elbir: a.g.e., s. 157.

bıçku ile pâk olur. Beden-i insândan kesilüp mürtefi olur. San at budur ki gusl lafzında olan gayndan murâd gayn-ı melfûzîdür ki bürünmek ve mahbûb olmak ma nâsınadır. Ve gusl lafzında lâm şa'hs-i insândur sin ortada fâsıla olmasa gayn lâm üstünde olur idi. Lâ-cerem sîn erre gibi fasl ve kat eyledi. Eğer sîn mâ-beynde olmasa cenâb-ı mukaddesden cenâbete ya ni ba d kesilmez idi.”²²

Surûrî, çok uzun açıklamalar yapma gereği hissettiği bölümlerde, kullanmış olduğu ‘san at budur ki’ ibaresinden başka ‘san ata nazar başlığıyla ikinci bir başlık daha kullanır. ‘San ata nazar’ ibaresini kullandığı yerlerde genellikle gramere yönelik açıklamalar yapmıştır. “San at budur ki yekî murâd zurefâ lafzında olan elifdür. Âb önünde olduğu gibi ol elif fâlîz kenârındadır ki fâ'-i mektûbidür ve ‘hıyâr lafzınıñ etrafı ya ni iki cânibinde olan harfler ‘hâr lafzıdır ve istirahat lafzını iki cüzden mürekkebi tibâr eyledi. Biri ist biri râ'hatdur ve râhât cüz'-i sâni ve â'hîr olduğu için dâmen-i istirahat dâdi. Ve rû-yı kahrdan murâd kafdur. Andan lafz-ı dehân açılıcak ya ni ol bunuñ içine giricek dihkân olur. ‘Harbüze lafzınıñ âkıbeti ya ni â'hîri bûzedür ve lafz-ı bâ-direng ma nâya nazar iki lafzdan mürekkebdür. Biri bâ lafzıdır biri direng lafzıdır. San ata nazar lafz-ı müfreddür şın ‘hıyâr ma nâsına. Ve elif lafz-ı ‘hayrda olıcak ‘hıyâr olur. Yâ der-miyân-ı ‘hâr lafzında yâdan murâd mektûbidür. Ol ki ‘hâr lafzında ‘hıyâr olur. Ama yâ ez-gülû-yı ‘hor lafzında yâdan murâd melfûzîdür. Ol ki ‘har lafzında ola ‘hıyâr olur.”²³

Şârih, açıklamalarını yaparken anlam ve gramer açısından açıklamak istediği özellikleri derecelendirerek anlatmıştır. Şerhin içerisinde sık sık karşımıza çıkan bu yöntem sistematik bir özelliği yansıtır. “San at budur ki emrûd lafzınıñ medlûlî tanbûra müşâbih olduğu mülâhaza ile evvelâ bir cüzi rûd olmak i tibâr édüp rûdist dâdi. Sâniyen rûd lafzında rû lafzı vardır bir rûyiş dâdi. Sâlisen ma nâ mülâhazası ile rûduñ yüzi üzre ya ni saz kirişinde olan perdeler kasd édüp ta addî fikri ile hurûf-ı teheccî hasebince elifden mîme varınca dâdi. Râbi an emrûd lafzında rû üzre olan harfler

²² Bilal Elbir: a.g.e., s. 160.

²³ Bilal Elbir: a.g.e., s. 303.

elif ve mîm idüğün i tibâr eyleyüp ez-elif tâ mîm perde-beste end dâdi.”²⁴

Surûri'nin açıklamalarında sık sık geçmişe yönelik atıflar vardır. 'Bundan evvel beyân olundu, yukarıda beyân olundu' şeklindeki açıklamalarıyla okuyucuyu uyaran Surûri, ilk defa açıkladığı unsurlarla ilgili olarak da 'şimdi beyân olundu' ifadesini kullanmıştır. "San at budur ki güneşden murâd ukâr lafzında olan ayndur. Nitekim bundan evvel beyân olundu"²⁵ "Nitekim yukarıda beyân olundu ve san ata nazar harf-i dal murâddur"²⁶

Şerhlerde şârihler şerh ettiği metinde ele alınan konuyla ilgili kendi düşüncelerini, yaklaşımlarını dile getirirler. Şârihlerin bu değerlendirmeleri yaşadığı devrin kültürel özelliklerini yansıtmaları açısından oldukça önemlidir. Şârihlerin vermiş oldukları bilgilerden hareketle birçok kelime ve kavramın anlamı öğrenilip geçmiş dönemlerde yazılmış metinlerin anlamlandırılması kolaylaşacaktır. Surûri şerhinde bu tarz bilgiler bulunmaktadır. "San at budur ki sabâhat lafzını iki cüzden mürekkeb eyledi ki biri sabâ biri hatdur. Ve bir i tibâr dahi eyledi ki yüzi sab ve â'hiri hatdur. Ol ki i tibârda cüz'-i evvel ki sabâdur. Feth-i sâd ile olıcak şark yeli demek olur. Aña binâ'en bād-ı civânî dâdi. Ve kesr-i sâd ile olıcak oğlanlık demek olur. Anuñ içün güdegî dâdi. Ve ikinci i tibârda yüz ki sabdur âşık ma nâsınadır. Bunuñ içün yüz örterler dâdi. Ve her bir i tibârda cüz'-i sâni ve â'hiri hatdur. Ta cile ve budakdan yaprağı el ile sıyrup yolup gidermeğe dâderler. İki ma nâ mülâhazası ile be-zûdî berg-i visâl ez-gülbün-cemâl tırâş kunend dâdi. Ve sabâ meyl ma nâsına da'hi ve sabâhat lafzınıñ cüz'-i evvelidür. Buña binâ'en ba d ez-tamâmî ki meylest dâdi. Zîrâ cüz'-i evvel tamâm olmayınca cüz'-i sâni bulunmaz. Pes hat ki visâl yaprağın koparmak murâd edindi. Ba de vücûd bulur."²⁷

Surûri, Türkçe karşılıkları verdikten sonra konuya uygun Arapça ve Farsça beyit, kıt'a, mesnevî ve rubâî örnekleri verdiği gibi Türkçe beyit örnekleri de vererek konuyu pekiştirir. "Da'hi 'hâdim tâ cümleññ dem nefsi delilin dil ile kabûl etmeye 'hâm olur. San at budur ki delil ve dâl müterâdifândur ve bunda harf-i dal murâddur. İmdi dem lafzınıñ dal harfi dilde ya ni

²⁴ Bilal Elbir: a.g.e., s. 299.

²⁵ Bilal Elbir: a.g.e., s.315.

²⁶ Bilal Elbir:a.g.e., s. 111.

²⁷ Bilal Elbir:a.g.e., s. 337.

'hâdim lafzınıñ içinde olıcak 'hâm olur. Eğer ol dal olmasa
'hâm olur. Kıt a:

Ser-i mürîd be-püşest ez-hayâ vü edeb.

Mürîdün başı öndedür hayâ ve edebden.

Zi-zîr eğer be-zeber şud sereş merîd bûd.

Aşagadan eğer yukaru oldı anuñ başı merîd olur.”²⁸

Arapça ve Farsça olarak yazılan şiirlerin şairleri belirtilmediği gibi Türkçe olarak da yazılan beyitlerin şairleri de zikredilmez.

“Nizâmî nazmınıñ ağız ile 'hatm ét

Ki kamu nesnenün soñı ademdür”²⁹

Surûrî'nin şerhe başlamadan önce Şebistân-ı Hayâl'in birçok nüshasına bakarak değerlendirmeler yaptığı anlaşılmaktadır. Şerh içerisinde sık sık bu nüsha farklılıklarına göndermelerde bulunmuştur. “*Faslün fi'l-kuzâti ve mâ yünâsibühüm.* Lafz-ı kuzât 'hatm-i kâf ve ta'hfif-i zâd ile cem-i kazıdır. Zamîr-i müzekker bu cem a münâsibdür ve ba z vâkı olan ve mâ yünâsibühâ lafzı zamîr-i te'nîs ile gayr münâsibdür.”³⁰ “*Faslün fi's-sülûki ve hirfetihî ve mâ yete alleku bihâ.* Ba z nüshada ve mâ yünâsibühâ vâkı olmuş.”³¹ “*El-bâbü's-sâbi fi'l-müştehiyyâti ve fihî fusûlün faslün fi esnâfi't-ta âmi.* Ba z nüs'hada ünvan faslün fi'l-ezyâki ve'l-et âmi ve esnâfi't-ta âmi vâkı olmuş.”³²

Surûrî şerh içerisinde sık sık ayet ve hadislerden yararlanarak konuyu açıklamaya çalışmıştır. Şebistân-ı Hayâl dinî özellikleri ağır basan bir eser olduğu için ayet ve hadis kullanılması anlamı açmak için bir gereklilik olmuştur. Ayetleri kullanırken bazen 'Hak Te âlâ'nın kavlinde olduğu gibi' ifadesiyle geçişler yapılmıştır. Ancak hiçbir geçiş yapılmadan doğrudan ayetin verildiği bölümler de eserde yer almıştır. “Hak Te âlânun kavlinde *lâ terâ fihâ ivecen velâ emten in'hifâz ve irtifa ma nâsinadur.* İmdi lafz-ı emete ki 'hatm-ı hemze ve feth-ı mîm-i müşeddede iledür. Âmet harflerini câmi olduğu i tibâri ile refi ü'l-kıymetdür.”³³ “Öyleye erkân-ı islâmdan beyân-ı zekât *len tenâlü'l-birra hattâ tünfikü mimmâ tuhibbüne* okur ve elif-i sâni

²⁸ Bilal Elbir:a.g.e., s.219.

²⁹ Bilal Elbir:a.g.e., s. 329.

³⁰Bilal Elbir:a.g.e., s.199.

³¹ Bilal Elbir:a.g.e., s. 218.

³² Bilal Elbir:a.g.e., s. 303.

³³ Bilal Ebir: a.g.e., s. 114.

târik-i haccuñ istitâ atı başında elifdür.”³⁴ “Lâ-büd alâmet-i imsâk ve iglâl-i yeddür ke-ennehü *velâ tec al yedeke maglûleten ilâ unîkike* âyetinüñ ‘hilâfın dutar. Ve sâniyen elif mebsût ve memdûd olduğı için alâmet-i bast ve atâdur. Güyîyâ *velâ tesbuthâ külle’l-basti* âyetinüñ zıddın gösterür.”³⁵

Hadisler metin içerisinde ‘Resûla’llâh aleyhi’s-selâm buyurmuşdur’ şeklinde verildiğı gibi hiçbir giriş yapılmadan doğrudan da verilmiştir. “San at budur ki mü’min bihi lafzı ile işâret éder eşyâ’-i sitteye ki resûla’llâhi aleyhi’s-selâm buyurmuşdur. *El-îmânü en tû’mine bi’llâhi ve melâ’iketihî ve kütübihî ve rûsûlihî ve’l-yevmi’l-â’hîri ve tû’mine bi’l-kaderi ‘hayrihi ve şerrihi.*”³⁶ “Tabâyi i’n-nâs mütefâvitdür. Nitekim Resûl a.m. buyurur: *En-nâsü me âdînün ke-me âdini’z-zehebi ve’l-fiddati.*”³⁷

Ayetler ve hadisler dışında sahabenin ya da önemli bazı şahısların sözleri de şerhte Surûri tarafından kullanılmıştır. Şerh-i Şebistân-ı Hayâl’de yararlanılan kaynak olarak sık sık Sıhah adlı sözlüğün adı geçer. Cevherî’ye³⁸ ait olan ‘Sıhah-ı Lugat’ adlı eser şârihlerin çokça başvurdukları kaynak sözlüklerden birisidir. Arap sözlükçülüğünde önemli bir yere sahip olan Sıhah-ı Luga, sahih kelimeleri ihtiva etmesi açısından da ayrı bir önem arz eder.³⁹

Surûri, şerhinde yer verdiği manzum parçaların teker teker tercümelerini yaptığı gibi ‘Terceme’ başlığı altında toplu olarak tercümelerini tekrar verir. Toplu olarak yaptığı tercümelerinde gramer yapısına bağlılığı daha azdır.

“Zâhid zedest der-dileş âhî zi-sûz-ı Hak.

Zâhid urmuşdur gönlünde âhî Hak harâretinden.”⁴⁰

Aynı metnin tercümesinde gramer yapısına bağlı kalmadan hareket eder.

“Terceme: Zâhid ki sûz-ı Hakla dil içre âh éder.”⁴¹

³⁴ Bilal Elbir: a.g.e., s. 146.

³⁵ Bilal Elbir: a.g.e., s. 276.

³⁶ Bilal Elbir: a.g.e., s. 147.

³⁷ Bilal Elbir: a.g.e., s. 229.

³⁸ Cevherî İsmail b. Hammâd (öl.400 /1009’dan önce). Aslen Türk olup Farab’da doğmuştur. İnci, yakut, elmas gibi değerli taş yapımı ticaretiyle uğraşan kimse manasına gelen Cevherî nisbesiyle anılmıştır. Eserlerinden bazıları şunlardır: Kitâbü Arûzi’l-Varaka, Kitâbü’l-Kavâfi ve Tâcü’l-Luga. Hulusi Kılıç: Cevherî, İslam Ansk., TDV. Yay., C: VII, İst., 1993, s.459.

³⁹ Hulusi Kılıç: a.g.e., s.459.

⁴⁰ Bilal Elbir: a.g.e., s. 217.

⁴¹ Bilal Elbir: a.g.e., s. 217.

Şerhte yer yer okuyanlara seslenir tarzda ifadeler kullanılmıştır. Bu ifadeler samimi bir üslup taşırlar. “San at budur ki çün kitâb-ı şebistân ‘hâtıme’ye érdi. Bu münâsebet ile hayât ‘hatm’ olmağı tezekkür édüp ve anı şebistân kitabına teşbih kılup ve anuñ ‘hatm’ olduca demin zıkr édüp ân-dem déyüp bunda san at beyân eyledi.”⁴²

Surûrî Şebistân-ı Hayâl Şerhi’nde Arapça ve Farsça metinlerin Türkçe’ye aktarılmasında genellikle kurallı bir cümle yapısı kullanmıştır. Ancak bazı metinler kelime kelime çevrilmesi yolu tutulduğundan bu tür çevirilerde kurallı cümle yapısı bozulmuştur. “*Fî’l-‘huldi tükşefü li’r-râcîne esbâbân. Cennetde açar ricâ edenlere sebebler.*”⁴³ “*Kad zâbe cerîmü’l-cürmi tahte senâ’ihâ.* Tahkik eridi cürm ya ni günâh ceremi ya ni cüssesi ânuñ ziyâsı altında.”⁴⁴

Surûrî şerh içerisinde manzum ve mensur ifadelerin açıklanması esnasında yer yer tekrara düşmüştür. Türkçe’ye aktardığı metinle ‘san at budur ki’ şeklindeki ibareyle başlayan açıklama cümlesi arasında bazen bir fark bulunmaz. Bu tür durumlar şârihin anlamı genişletmekte sıkıntı yaşadığının birer göstergesidirler.

“*Sâd salât ki mukaddem âmede meş arest bedân ki der-namâz çeşm-i sıdk pîş-i ‘hod mi-bâyed daşt ü lât-ı ‘hayâlât-ı fâsid ez-kafâ güzâşt.* Sâd salât ki mukaddem gelmişdür anı meş ardür ki namâzda sıdk gözün kendü önünde dutmak gerek ve ‘hayâlât-ı fâsid sanmanı eñseñden kovmak gerek. San at budur ki salât lafzında sâd mukaddem olduca bunu meş ardür ki sıdk çeşmi ki saddur mukaddem ve öñde gerekdür ve salât lafzında sâddan soñra lât lafzıdır. Lât ki büt adıdır. İmdi ‘hayâlât-ı fâside bütleri kafâda olup terk olunmak gerek.”⁴⁵

2-HURÛFİLİK YANSIMALARI

Harflere sayısal anlamlar yükleyerek metinleri yorumlama işinin tarihi eskillere dayanmaktadır. Eski zamanlardan itibaren tabiatla varlığı kabul edilen gizli güçler harflerle ifade edilmeye çalışılmıştır. Hurûfîlik diye de adlandırılan bu anlayış, kültür ve edebiyatımızı çok fazla

⁴² Bilal Elbir: a.g.e., s. 372.

⁴³ Bilal Elbir: a.g.e., s. 125.

⁴⁴ Bilal Elbir: a.g.e., s.125.

⁴⁵ Bilal Elbir: a.g.e., s.155-156.

etkilemiştir. İslam dünyasında II. (MVIII.) yüzyılda aşırı Şiiler'den Mugire b. Saïd el-İclî Allâh'ı harflere benzetmiştir.⁴⁶ Hurûfilîği sistemli bir hale getiren Fazlullah-ı Hurûfî olmuştur. Fazlullah'ın üç eseri vardır: Câvidânnâme, Muhabbetnâme ve Aliyyü'l-A'lâ tarafından şerhi yapılmış bir şiir ve Arşnâme adlı eser.⁴⁷ Hurûfilik inancına göre kainat yorumlanırken merkezde daima insan vardır. Bu fırkanın inancına göre ruh bedeni terk ettikten sonra âhiretin varlığı, cennet ve cehennem önemli bir tartışma konusudur. Anadolu ve Bağdat Hurûfilîleri'nin önemli bir kısmı ölümden sonra hayat olmadığına inanırlar. Hurûfilîğin esasını oluşturan yapıyı kavrayan insanın üzerinden dini sorumlulukların kalkacağına inanmışlardır.⁴⁸

Hurûfilik inancına göre Hz. Muhammed yirmi sekiz harfle konuşmuştur ve Arapça'da da yirmi sekiz harf vardır. Kur'an-ı Kerim de bu harflerden meydana gelmiştir. Farsça'da otuz iki harf vardır. Fazlullah'ın Câvidânnâme adlı eseri otuz iki harfle yazılmıştır. Farsça'daki bu dört harfin yerini Arapça'da lam elif harfi almıştır. Lam elif harfi bu dört harfin kâim-i makâmıdır.⁴⁹

Akla büyük bir önem veren hurûfilik harflerin tamamında yaratıcının kendisini açıkladığını savunur. Bâtini düşünceyle çok yakın bir ilişkisi olan hurûfilik Kur'an-ı Kerim'i de kabalistik yaklaşımla değerlendirir. "Hatta Fazlullah her atomun konuşan bir dil olduğunu söyler. Aynı zamanda her namaz kılanın rekat sayısı ve namazların kendi sayısı, organlar, insanın yüzü vs. için büyük, tek varlık bütünlüğüne ait nominalizmin bir türü içinde sebepler açıklanmıştır."⁵⁰

Fazlullah'ın en tanınmış müritlerinden birisi de Seyyid Nesimî'dir. Fazlullah'ın damadı da olduğu rivayet edilen Nesimî, Hurûfilîği Anadolu ve Rumeli'de yayma konusunda çok çaba sarf etmiştir. Aynı zamanda Nesimî Bektâşi velîleri ve yedi Bektâşi arasında satılmıştır.⁵¹

Hurûfilik, XV. yüzyılda Osmanlı sahası içerisinde de kendisine yayılma alanı bulmuştur. Fatih Sultan Mehmed'in hurûfilîğe temayülü olduğunu ve bu öğretilerden etkilendiğini

⁴⁶ Hüsamettin Aksu: Hurûfilik, İslam Ansk., C:XVIII., TDV. Yay., İst.,1998, s.408.

⁴⁷ A. Bausanî: Hurûfilik (Çev. Yrd. Doç Dr. Nezahat Öztekin), Ege Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi, C: VII, İzmir, 1992, s. 358.

⁴⁸ Hüsamettin Aksu: a.g.e., s. 409.

⁴⁹ Abdülbaki Gölpınarlı: Hurûfilik Metinleri Kataloğu, TTK. Basımevi, Ankara, 1989, s.18.

⁵⁰ A. Bausanî: a.g.e., s.361.

⁵¹ İrene Melikoff: Hacı Bektaş Efsanesinden Gerçeğe (Çev. Turan Alptekin), İst., 1999, s.164.

kaynaklar belirtmişlerdir. Fatih döneminde Edirne'de Fâhru'd-dîn Acemî tarafından verilen bir fetvayla Hurûfiler diri diri yakılmıştır. Kânûnî Sultan Süleyman döneminde de Hurûfiler, Osmanlı ülkesinden sürülmüşlerdir.⁵²

Türk edebiyatı ve kültüründe bazen hurûfi olmayan müelliflerin eserlerinde de hurûfilik kültürüyle karşılaşılabilir. Bu tür eserlerin ya da müelliflerin değerlendirilmesinde dikkatli olmak gerekmektedir. Surûrî'nin hurûfiligi bir din gibi benimsediğine dair, kaynaklarda herhangi bir kayda rastlamadığımızdan sadece şârihin bu konulara ilgisi olduğu söylenilebilir.

Abdülbaki Gölpınarlı, hurûfiligin Türk tasavvuf edebiyatına ve özellikle de Mevlevîliğe de tesiri olduğunu ifade eder. "Ağa-zade Mehmed Dede (959 H. 1652-1653), Siyâhî Dede (1122 H. 1710), Esrar Dede (1211 H. 1796-1797), hatta Huseyn Fahreddin Dede (1329 H. 1911) gibi Mevlevî büyüklerinin şiirlerinde hurûfilik temlerinin bu tesiri gösterdiği meydandadır."⁵³

Harfler tek başına bir simge olmaktan çok kendisiyle ifade edilmeye çalışılan dilin anlam özelliklerini de yansıtır. Bundan dolayı Dîvân şiirindeki harf simgeciliğini çözebilmek için Arapça'nın gramer özelliklerini de bilmek gerekir.⁵⁴ "Dinî, tasavvufî ve lâdinî edebiyatımızda, harflerle ilgili husûsiyet ve malzemelerle az çok karşılaşmaktayız. Dolayısıyla bu tür eserlere, layıkıyla nüfûz edebilmek için harflerle alakalı çeşitli hususların bilinmesi, onlara ayrı bir dikkatle bakılması gerekmektedir."⁵⁵

Mısır ve Hint medeniyetlerine dayanan evrensel gerçeklerin sırrına ulaşmayı hedefleyen harf sembolizmiyle ilgilenenlerin başında Muhyiddin İbnü'l-Arabî gelir. Fütûhât adlı eserinde bu konuyla ilgili geniş açıklamaları vardır.⁵⁶ Ebced hesabı yoluyla dinî gerçeklerin sırrına ulaşmak hedeflenmiştir. Şebistân-ı Hayâl'in müellifi eseri ebced sistemine göre kurduğu için eseri anlamada rakamların önemi çok fazladır.

"*Kilk der-hesâb ayn est vü işâretest bedân ki muhâsib ki nergis dîde-i nûr-bîn ber-kilk gumâred tâ be-vâsita-i kilk 'hurde-i ayn hâsıl âred.* Kilk hesâbda ayndur ve işâretdür aña ki

⁵² Abdülbaki Gölpınarlı: a.g.e., s. 29.

⁵³ Abdülbaki Gölpınarlı: Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatler, İstanbul, 1997, s.160.

⁵⁴ Dursun Ali Tökel: Dîvân Şiirinde Harf Simgeciliği, Ankara, 2003, s.27.

⁵⁵ Amil Çelebioğlu : "Harflere Dair", Milli Kültür Dergisi, Haziran 1980, s.62-65.

⁵⁶ Mustafa Uzun: Ebced, İslam Ask., C: X, TDV. Yay., İst., 1994, s. 69.

muhâsib ki nergis dide-i nûr-bîn kilk üzre havâle éde. Tâ kilk vâsıtası ile ‘hurde-i ayn hâsıl getüre. San at budur ki kilk lafzınuñ harfleri hesâbda cem an yetmişdür ayn da’hi hesâbda aña yetmişdür. Muhâsib ki didesini kilk üzre duta ayn-ı ‘hurde-bîn belki ‘hurde-i ayn hâsıl éder.”⁵⁷

Surûrî, dinî ve tasavvufî yapıların çözümlenmesi noktasında da harflerin sayısal değerlerinden yararlanmışır. Bu açıklamaları yaparken çoğu kez Fettâhî’nin yazdıkları yönlendirici olmuştur.

*“Hadd-i nisâb-ı zekât-ı nukre ki ez-dü sad pencest sadaka est makbûl ü muvâfık lafz-ı sıdk ber-an delîl-i sâdıkest ki sâd ü dal mürekkebân sad vü kaf müfreden sadest vü hâ penc der-aded. Gümüş zekâtı nisâbınuñ haddi iki yüzden bişdür sadakadur makbûl ve muvâfık lafz-ı sadaka bunuñ üzerine delîl-i sadıkdur ki sâd ve dâl mürekkebân saddur ve kaf müfreden yüzdür ve hâ bişdür adedde. San at budur ki lafz-ı sadakada üç cüz mülâhaza olur. Bir cüzi sâdla dâl terkîbi ki saddur. Ya ni yüz ve bir cüzi kâfdur ki hesâbda yüzdür. Öyleye iki yüz oldı ve bir cüzi hadur ki hesâbda bişdür. Öyleye iki yüzdür hem gümüşde bişdür hem gümüş zekât gerek idüğüne bu delıldür.”*⁵⁸

Şebistân-ı Hayâl’in düzenlenmesinde sayısal değerlerin etkisinin bir yansıması da eserin adıyla sayılar arasında kurulan ilişkidir.

*“Ve ez-‘hatm-ı ebvâb-ı in şebistân ki ber-harf-i hâst ümîd hest ki ‘hatm-i şebistân-ı hayât ber-hâ-yı sabâh-ı necâh ü felâh bâşed. Bu şebistânıñ bâbları ‘hatminden ki ha harfi üzredür ümîd vârdur ki şebistân-ı hayât ‘hatmi necât ve ‘halâs sabâhı hâsı üzre ola. San at budur ki harf-i hâ hesâbda sekizdür bu kitâbuñ bâblarınuñ ‘hatmi da’hi sekiz olup öyleye bâblarınuñ ‘hatmi da’hi sekiz olur câ üzre olup hayât-ı şebistânıñ ‘hatmi da’hi harf-i hâ üzre ola ki ol hâ necâh felâh sabâhı hâsıdur.”*⁵⁹

Şerhte kelimelerin şekil özellikleriyle metnin genel anlamı arasında bir bağ kurularak açıklanması yoluna gidilmiştir. Fettâhî’nin yazdığı metinlerin bu anlamları bulmaya yardım eder mahiyette olan örnekleri bulunsa da, mu ammâ fennini bilmeyenlerin metinleri çözmesi mümkün değildir.

⁵⁷ Bilal Elbir: a.g.e., s.185.

⁵⁸ Bilal Elbir: a.g.e., s.164.

⁵⁹ Bilal Elbir: a.g.e., s.143.

“Ey dervîş elif-i âh resenest vü halka-i hâ çenber tâ-bedân çenber vü resen cânhâ-yı zâlimân-râ der-çenber-i hulk keşed vü bâ-pişvâr-ı günâh fî cîdihâ hablün min mesedi ez-resen mü-yı sırât der-halka-i câh-ı veyl efgened. Ey dervîş elif-i âh ipdür ve hâ halka-i çenber bu çenber ve iple zâlimlerüñ cânların bogar çenberinde bağlamuş çeke. Ve günâhuñ arka yõni ile fî-cîdihâ hablün min mesedi sırât kılı reseninden veyl kapusı halkasına bıraga. San at budur ki âh lafzınıñ elifini ipe ve hâsını içi açık şöyle () yazılıcak çenbere teşbîh éder ve bogaz dâyiresinde da’hi çenbere teşbîh éder. Ol buña bağlanup çeke dér ve sırât kıl gibi belki da’hi incedür. Ve kıldan ip ururlar anuñiçün ez-resen-i müy sırât dér ve kapu agzın da’hi ‘halkaya teşbîh édüp halka-i câh veyl dér.”⁶⁰ “Çün zi-kalb âyed nümâyed deh eser. Çün kalbden gele gösterür on eser. San at budur ki rakam hesabında bir kitâbda elif gibidür. Öyleye âh lafzında elif bir ve hâ sıfır sûretidür ve bu kalb olıcak şöyle () olur ki on rakamıdur. Ve kalb ile on olmakda işâret vardur ki âh kalbden gelicek eseri on olur.”⁶¹

3-SONUÇ

Şerh-i Şebistân-ı Hayâl’de Surûrî, klasik bir metin şerhi yöntemine başvurmuştur. Öncelikle metin verilmiş; arkasından metin yüzyılın Türkçe’sine aktarılmıştır. Şârih daha fazla açıklama yapma gereği duyduğu bölümleri de ‘san at budur ki’ başlığı altında ele almıştır. Surûrî, Arapça ya da Farsça’dan dilimize aktarılan bölümlerde metne sadık kalmayı tercih etmiştir. Gramer anlama sıkı sıkıya bağlı olan Surûrî, manzum parçaların toplu olarak tercümesini verdiği ‘Terceme’ başlığı altındaki bölümlerde sanatlı bir dil kullanmıştır.

Surûrî, şerhinde metne bağlı kalarak şerh etme yolunu seçmiştir. Surûrî’nin metin şerhinde gramer anlama ve metne bağlı kalmasının sebeplerinden en önemlisi eserin yapısıdır. Şebistân-ı Hayâl, muammayla ilişkisinden dolayı zor anlaşılır bir eser olarak bilinmektedir. Surûrî’nin mu’ammayla yakın ilişkisi olmasına rağmen, zoraki te’villerden kaçındığı görülmüştür. Şerh-i Şebistân-ı Hayâl’de bazı parçalar, sadece Türkçe’ye aktarılarak bırakılmıştır. Şârih’in metne açılım getirmekte zorlandığı bu tür örneklere eserde rastlanmaktadır.

⁶⁰ Bilal Elbir: a.g.e., s.182.

⁶¹ Bilal Elbir: a.g.e., s.182.

Hurûfilik İslam kültür ve edebiyatını çokça etkilemiş bir akımdır. Fars ve Türk kültüründe derin izler bırakan bu akıma heterodoks anlayışların içerisinde daha fazla rastlamak mümkündür. Şerh içerisinde Hurûfilik anlayışının yansımaları edebî çerçeve içerisinde kalmıştır. Şerh-i Şebistân-ı Hayâl'de, Surûrî, Fettâhî'nin çizdiği çerçeveyi aşmamayı tercih etmiştir. Bu yüzden şârihin devriyle ilgili, ele aldığı konularla ilgili kişisel değerlendirmeleri eserine fazla yansımamıştır.

KAYNAKÇA

- AHTERÎ, Mustafa Bin Şemseddin: Ahterî Kebîr, Matba'a-i Amire, İstanbul, 1310.
- AKSU, Hüsamettin: Hurûfilik, İslam Ansk., C: XVIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İst., 1998, s.408.
- AŞIK Çelebi: Meşairü's-Şu'ara or Tezkere of Aşık Çelebi (By. G.M. Meredith Owens), Printed For The Trustees, England, 1971.
- BAUSANİ, A.:Hurûfilik (Çev. Yrd. Doç. Dr. Nezahat Öztekin), Ege Üniversitesi, Tarih Araştırmaları Dergisi, C: VII, İzmir, 1992, s.357-361 .
- BİLGE, Mustafa: İlk Osmanlı Medreseleri, İstanbul Ün., Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul, 1984.
- CEYLAN, Ömür: Tasavvufî Şiir Şerhleri, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1999.
- ÇELEBİOĞLU, Amil: Kânûnî Sultan Süleyman Devri Türk Edebiyatı, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1984.
- _____ Amil: "Harflere Dair", Milli Kültür Dergisi, Haziran 1980.
- ELBİR, Bilal, *Sururi'nin Şerh-i Şebistân-ı Hayâl'i Metin-İnceleme*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dil ve Edebiyatı Bölümü , Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İzmir, 2003.
- EVLİYA, Çelebi: Seyahatname, C:I, Matba'a-i Amire, İst., 1314.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki: Hurûfilik Metinleri Kataloğu, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989.
- _____ Abdülbaki: Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatler, İnkılap Yay., İstanbul, 1997.
- İZGİ, Cevat: Osmanlı Medreselerinde Riyazi ve Tabii İlimlerin Eğitimi, (İstanbul Ün. Sosyal Bilimler Enst., Yayınlanmamış Doktora Tezi) İstanbul, 1994.

-
- KARAHAN, Abdülkadir: İslami Türk Edebiyatında Kırk Hadis, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1991.
- KORTANTAMER, Tunca: *Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi*, Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir 1994, S. VIII, s.1.
- LATİFİ: Tezkiretü'ş-Şu'ara (Haz. Doç. Dr. Mustafa İsen), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1990.
- MELİKOF, İrene: Hacı Bektaş Efsanesinden Gerçeğe (Çev. Turan Alptekin), Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 1999.
- TARLAN, Ali Nihat: *Metinler Şerhine Dâir*, Edebiyat Meseleleri, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1981
- TÖKEL, Dursun Ali: Dîvân Şiirinde Harf Simgeciliği, Hece Yayınları, Ankara, 2003.
- UZUN, Mustafa: Ebced, İslam Ansk., C:X, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul, 1994..
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı: Osmanlı Devletinde İlmiye Teşkilâtı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1988.